

– Gosztonyi Ferenc, Pálinkás Réka és Tóth Károly válaszol
SümeGI György kérdéseire –

A Szépművészeti Múzeum Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI) Archívum és Dokumentációs Központja (ADK) műhelykonferenciát szervezett (2022. március 24.) a kiadni tervezett forráskiadványairól (Rippl-Rónai József, Egrý József, Csontváry Kosztká Tivadar). Előadások voltak a forráskiadványok módszertani kérdéseiről, elsősorban a 19–20. századi kéziratokra vonatkozóan. Irodalom- és történettudományi munkálatokba (Széchenyi István leveleinek kritikai kiadása, Móricz-levelezés), valamint művészettörténetiek (Tóth Károly: *Nemzetközi és magyar példák a művészettörténeti forráskiadásra: Van Gogh, Munch, Rippl-Rónai*) műhelygondjaiba kalauzolták az előadók a szakmai közönséget.

Az előadásokat követő kerekasztal-beszélgetésen az effajta munkáknak sok megfontolandó részletkérdése került elő – a példák fényében. Minket elsősorban a Rippl-Rónai és Egrý-levelezés munkálatai és a részletei érdekelnek. A Rippl-levelezés összeállítását a konferenciát rendező intézmény művészettörténész munkatársai, Gosztonyi Ferenc és Pálinkás Réka gondozzák, Egrýét Tóth Károly. Velük beszélgettünk.

Hogyan s mikor alakult ki a Rippl-levelezés kiadásának az ötlete? Vagyis a kiadás genezise érdekel, valamint az eddig elvégzett munkálatok tanulságai

G. F – P. R. Rippl-Rónai leveleinek kiadása a KEMKI ADK-ban folyó művészettörténeti forráskiadás-program részeként valósul meg. A levelezés kiadásának ötlete már 1998-ban, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett nagy Rippl-Rónai-életműkiállítás idején felmerült. Neves Rippl-Rónai-szakértők egy OTKA-kutatás keretében gyűjtötték össze és gépelték be a festő leveleit. Ez a csaknem két évtizedes anyag képezi az alapját a mostani munkánknak is. Rippl-Rónai – ahogy ez a ránk maradt forrásokból tudható – maga is gondolt levelezésének későbbi kiadására. Egyike volt, ha nem épp a legelső, a tudatosan imázst építő képzőművészeinknek. Ehhez a példát és az inspirációt feltehetően párizsi tapasztalataiból és művészbártaiktól merítette. Rippl-Rónai halála óta több publikáció is napvilágot látott a levelekből, de a legnagyobb munkát kétségkívül a több művészettörténeti korszakban is járatos, Rippl-Rónai-kutatónak is kiváló, a művész oeuvre-katalógusát is összeállító Genthon István (1903–1969) végezte. Genthon az összes, számára hozzáférhető levél szakszerűen kiolvasta és átírta. Felbecsülhetetlen tudományos értékű cédulái ma az ELKH Művészettörténeti Intézetének Adattárában találhatóak és online is hozzáférhetőek.

Milyen nehézségek adódnak ilyen munka során? A föltételezett levelek megtalálása, azonosítása, eredetiségük megállapítása ugyanúgy körültekintő, gyakran már-már nyomozással fölérő aprólékos munkát, odafigyelést követel, mint egy-egy, a

levelekben említett, ismeretlen személy vagy esemény azonosítása, meghatározása. A Rippl-leveleknél mi okozza a kutatóknak, a levelezés-korpusz összeállítóink a legnagyobb, a munka során leküzdendő problémát?

G. F – P. R. A legnagyobb feladatot munkánk során elsősorban az anyag összegyűjtése jelenti. A teljességre törekszünk, a KEMKI ADK-ban most készülő, a kritikai kiadásokhoz közelítő textológiai elveket követő, alapos jegyzetekkel ellátott összkiadásban valamennyi Rippl-Rónai által, illetve hozzá írt levelet közölni szeretnénk. Jelenleg négyen veszünk részt a munkában (Földi Eszterrel és Plesznivy Edit-tel). Elődeink munkája nyomán a festő által írt levelek jelentős részét – reményeink szerint – ismerjük, de valószínűleg számos darab lapulhat még francia, orosz, esetleg német gyűjteményekben. Vannak fájó hiányok, és előfordulhat, hogy rábukkanunk még eddig ismeretlen, izgalmas darabokra, de nagyszámú új kézirat előkerülésével realisan már nem számolhatunk.

Más a helyzet a Rippl-Rónaihoz írt levelekkel. E tekintetben módszeres kutatás korábban még nem folyt. Kollégáink az elmúlt évtizedekben szép anyagot gyűjtöttek össze, részben publikálták is, de reményeink szerint itt még jelentős bővülés és sok meglepetés várható. Rippl-Rónai gazdag ismertségi köre miatt nemcsak képzőművészek fel nem dolgozott öröksége, de a zene, a színház, az irodalom neves vagy kevésbé ismert képviselőinek hagyatéka is rejtegethet számunkra kincseket. Thomas Mann, Ady Endre vagy Bartók Béla Rippl-Rónaihoz írt, részben ismert leveleinek előkerülése igazi szenzáció lehetne.

Rippl jellegzetes írásának, elnyújtott, egyénien egyszerűsített szóképek a kiolvasásához, pontos megfejtéséhez, mint ahogy minden egyéni írásmódéhoz, nagy türelem szükséges, míg megtanulja ezt pontosan dekódolni a kutató. Vannak-e ilyen típusú tanulságai a szövegponosításnak?

G. F – P. R. Most már viszonylag nagy biztonsággal olvassuk Rippl-Rónai kézírását. Az eredeti Rippl-Rónai-kéziratok tanulmányozása önmagában is nagy élmény. Egy-egy „kalligrafikus” levele szinte grafikai műalkotás, amely az általa használt vastag toll és a kérdésben említett, „elnyújtott” íráskép miatt is viszonylag nehezen olvasható. A munkánk során természetesen minden egyes levelet újra gondosan összevetünk a korábban már begépelte anyaggal. A korábbi kiolvasások ellenőrzése során ugyan sok kisebb-nagyobb tartalmi és formai pontosításra van szükség, de igazi, tudományosan is releváns „félreolvasással” eddig még nem találkoztunk. Köszönhető ez a már többször említett Genthon Istvánnak is. Kiolvasásai megbízható támaszt és fontos kontrollanyagot jelentettek az előttünk dolgozóknak, és jelentenek nekünk is. Egy-egy nehezebben vagy bizonytalanul kiolvasható résznél mindig ránézünk az ő céduláira is. Alig-alig fordult elő eddig, hogy Genthonnál „jobban” tudtunk volna kiolvasni bármit is. De természetesen sok olyan levél van, amelyeket Genthon nem ismert, ezeknél igyekszünk a legjobb tudásunk szerint megfelelni a feladatnak. Ezért

is jó – ez a bevezetőben említett konferenciánk legnagyobb módszertani hozadéka –, hogy először digitálisan (online) tesszük hozzáférhetővé az anyagot. A két kötetesre tervezett nyomtatott verzió kiadására a digitális kiadás tapasztalatait is felhasználva, valamivel később kerül majd sor. Így nemcsak a javításra, pontosításra, hanem az esetlegesen felbukkanó új levelek beemelésére is lehetőségünk lesz. Az első komolyabb mennyiségű anyag digitális publikálását 2023 első félévében tervezzük.

Az Egry-levelezés személyes szálakon is kapcsolódik Kaposvárhoz, Somogyhoz. Takács Gyula egyik verseskötetét Egry József illusztrálta – az életművében ritka alkalmként. Személyes kapcsolatban voltak, s valószínűleg levelezhettek is. Van-e ennek nyoma az eddigi levélgyűjtéseidben?

T. K. Takács Gyulával levelezett Egry József, épp élete utolsó éveiben, az 1951-ben bekövetkezett halála előtt. Ezek a levelek részei a most készülő kötet adatgyűjtésének. Az Egry-leveleket Takács Gyula megőrizte, és hagyatékával együtt a Berzsenyi Dániel Társaság birtokába kerültek, a kaposvári levéltárban őrzik őket letétként, most ott lehet őket kutatni. Takács Gyula része volt annak a dunántúli értelmiségi körnek, amely nyitottsággal és megértéssel fordult Egry József irányába, és már életében megbecsülték munkásságát, keresték a társaságát. Nem véletlenül kérte fel Takács Gyula Egryt könyvének illusztrálására.

Egry levelezésénél talán föltehető az a kérdés, hogy annak a tartalma mennyit tud hozzátenni művészetének eddigi ismeretanyagához, értékeléséhez. A szimplifikáló megítélés, a zsurnaliszta címkézés (ez a szakmaibb sajtó egyes helyein is elterjedt) „a Balaton festője” meghatározást biggyeszi művészetére, noha többről, sokkal többről van szó az ő orbis pictusában. Vajon a levelei e kérdésre egyértelmű választ adnak-e?

T. K. Ez egy összetett kérdés. Egry alapvetően szófukar, visszafogott ember volt. A levelek egy része is rövid, tömör, szikár, pont olyan, mint amilyenek Egryt elképzeljük az őt ábrázoló fényképek alapján. Sok levélben előkerül a fordulat, hogy ebben a művészeti vagy művészetelméleti kérdésben nem szeretne állást foglalni, mert őt, mint festőt, csak a saját „dolgai” érdeklik. Ennek ellenére számos olyan aspektusa van a leveleknek, amelyeket korábban nem ismert sem a művésztörténész szakma, sem a nagyközönség. Ezért úgy gondolom, hogy mindenkinek reveláció értékű lesz a levelezéskötet, amikor elkészül. Több, korábban Egry Józseffel is foglalkozó művésztörténész kollégának már említettem, hogy közel 650 levél gyűlt össze, és meglepődve fogadták, hogy ilyen nagy mennyiségű levél maradt fenn. Ennek pedig csak egy tizede a hozzá írott levél (azok nagyrészt elpusztultak vagy lapanganak) a gyűjtés jelentős része Egry József által írt autográf kézirat, levél, levelezőlap vagy képeslap.

Ha röviden meg kellene előlegeznem, hogy miben módosítja az Egry-recepciót a most összeállt szövegkorpusz, akkor azt kellene mondanom, hogy a különböző

történeti korszakok (első világháború, Horthy-korszak, második világháború stb.) erősen rányomják a hangulatukat a levelekre; és olvasható egyfajta „köztörténetként” is egy művész szemszögéből nézve, tehát plasztikusan megjelenik, hogy milyen problémákkal kellett szembenéznie. Ettől függetlenül elsősorban művészként, az alkotásai értelmezéséhez is segítséget nyújtanak a levelek. Ezen túl, a műgyűjtőkkel való intenzív kapcsolat is kiviláglik a levelekből, hogy miként szervezte Egry a saját kiállításait, hogyan kísérte végig műveinek útját a műteremtől a műgyűjtői vásárlásokig. A levelekben számos olyan művészettörténeti utalás megtalálható, amely korábban nem volt ismert a kutatók számára – vagy tudatosan hallgatták el – például hogy az 1930-as években az olasz filozófus, Benedetto Croce olvasását ajánlja fiatal műkedvelő ismerősének, illetve hogy a Kossuth-díj átvétel után, ennek ellenére is erősen kritizálja a rendszerszintű problémaként jelenlévő ellátási nehézségeket. A Balaton mint téma is többször feltűnik a levelezésében, de nem áll központi helyen. Többször dicséri a balatoni fényeket, Badacsony különleges mikroklímáját, de levelei sem erősítik meg, hogy kizárólag a Balaton körül forgott volna festői látásmódja. A felületes közhelyet, miszerint csak a „Balaton festője” lett volna, cáfolják a levelek. Művészetének értékeléséhez mindenképpen hozzá tudnak adni a jelenlegi kutatás során előkerült levelek, így például számos olyan kevésbé ismert, magántulajdonba került alkotása is azonosítható belőlük, amelyek datálása korábban kérdéses volt.

Egry kapcsolatrendszere, kapcsolati hálója nyomon követhető-e pontosan a levelei tükrében? S a majdani kötet az Egrytől származó és a hozzá írt levelek együttesét, tehát a föltételezhető teljes levelezését tartalmazza-e, vagy csak az általa írottakat?

T. K. Egry levelezésében jól el lehet különíteni azokat a csoportokat, akikkel kapcsolatot tartott, sőt élete egyes periódusaihoz köthető egy-egy korszakban jelentősen megerősödő kapcsolatok is léteznek. Családtagjain kívül számos művészbaráttal levelezett, akik között jelentős számban voltak irodalmárok, írók, költők. Takács Gyula mellett Keresztury Dezső vagy Szabó Lőrinc említhető meg. Sok műgyűjtővel is levelezett, velük többnyire képekről, kiállításokról, vásárlásokról. Az 1940-es évektől pedig felértékelődtek számára a Balaton környékén élő barátok, támogatók (pl. Borsos Miklós, Lipták Gábor), akikhez adott esetben gyakorlati kérésekkel is tudott fordulni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a művészeti kérdések kiszorultak volna a leveleiből, de az jól látható, hogy ezek a kérdések kevésbé vannak hangsúlyosan jelen. Nem véletlen, hogy ezek, az Egry művészetét megbecsülő kortársak őrizték meg a leveleket, hiszen ők már akkor becsülték, szerették.

A tervezett kötetben egyaránt olvasható lesz minden, Egry által írott levél és minden neki írott. Sajnos, Egry-hagyatékának pusztulása, eltűnése miatt nagyon kevés neki írott levél maradt fenn, így ezeket sokkal könnyebb volt feldolgozni, mint a többi. Nagyon reméljük, hogy a kötet 2023-ban, Egry József születésének 140. évfordulójára megjelenhet, és méltóképpen tudja bemutatni a festő életének eddig kevésbé ismert aspektusait, épp abban az évben, amikor a Veszprém-Balaton régió lesz Európa Kulturális Fővárosa.